

A káptalanok 1936-os értekezletének tanulságai¹

Tóth Krisztina

1936. december 11-én Glattfelder Gyula csanádi püspök elnöklete alatt kétségtelenül nem szokványos gyűlésre került sor Budapesten, amelyen ugyanis országból szinte valamennyi káptalan képviselői részt vettek rajta.² Önkéntelenül adódik a kérdés: mi készítette arra őket, hogy tárgyalóasztalhoz üljenek? A tanácskozás összehívása a magyar katolikus püspöki kar utasítására történt, ugyanis a hercegprímás az 1936. október 7-ei püspökkari értekezlet elé terjesztette a vallás- és közoktatásügyi miniszter több káptalan hozzá intézett kérelme nyomán felmerült kérdését: a káptalanok javadalmi birtokán végrehajtott javadalmi beruházások átvehető-e a törzsvagyon részére, és beszámíthatók-e a törzsvagyonnal szemben fennálló tartozás törlesztésébe.³ Ebből két dolog tűnik ki. Egyrészt a káptalanok fejleszteni igyekeztek a gazdaságaikat, illetve helyreállítani azok jövedelmezőségét. Másrészt ezt nem tudták másból, mint – részben – a javadalmi törzstőkéből fedezni, ami viszont többnyire visszatérítési, azaz szakszóval élve refundálási kötelezettséggel járt. A miniszter érdeklődésének háttérében az állt, hogy a főkegyúri jog vagyonfelügyeleti jogosítványát származtatott jogon ő gyakorolta.⁴ A püspöki kar elvi álláspontjának kialakításához a

¹ Készült a MTA-PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoportjában, az OTKA NN-82307-es számú projekt támogatásával.

² Prímási Levéltár. Esztergom (továbbiakban: PL.) Cat. D/C. 675/1937 ad 4377/1943. sz.

³ 1936. október 2-án a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából Madarász István, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium első ügyosztályának vezetője Serédi Jusztinián hercegprímást arra kérte, hogy „a püspöki kar véleményének esetleges meghallgatása után” közölje vele álláspontját. A püspökkari ülés és a tanulmányban elemzésre kerülő püspökkari bizottsági ülés jegyzőkönyvében már úgy szerepel, hogy a miniszter közvetlenül a püspöki kar véleményét kérte. Vö.: PL. Cat. D/C. 3303/1936. ad 675/1937. ad 4377/1943. Valamint: PL. Cat. D/C. 675/1937. ad Cat. D/C. 4377/1943.; A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között. I-II. köt. Szerk.: Beke Margit. München–Budapest, 1992. (Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae, 12.) (továbbiakban: BEKE, 1992.) II. köt. 119–120. p.

⁴ A főkegyúri jog vagyonfelügyeleti jogosítványáról és a vallás- és közoktatásügyi miniszter vagyonfelügyeleti jogáról bővebben: CSIZMADIA ANDOR: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy korszakban. Bp., 1966. (továbbiakban: CSIZMADIA, 1966.) 177–186. p.; BERESZTÓCZY MIKLÓS: Egyházi nagyjavadalmakat érintő főkegyúri vagyonfelügyelet eljárási szabályzata. Bp., 1941. (Különlenyomat: Magyar jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok 1943. évi 11. évfolyamának 1–2. (40–41.) számából. 47–64. p.) (továbbiakban: BERESZTÓCZY, 1941.); PETROVAY ZOLTÁN: A királyi javadalmazásból eredő katolikus egyházi javak kezelésének és felügyeletének szabályai. In: Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. Szerk.: Angyal Pál – Baranyay Jusztin – Móra Mihály. Bp., 1941. (továbbiakban: PETROVAY, 1941.) 920–942. p. A főkegyúri jogban foglalt jogosítványok összefoglalása: PL. Serédi Jusztinián magánlevéltára. R dob. A szepesi püspök 1938-as levelei között. A vonatkozó rendelet: A val-

káptalanok képviselőiből püspökkari bizottságot alkotott a kérdés megvitatására, amely tanácsadó, döntés-előkészítő szervként funkcionált. Tanulmányomban arról szeretnék egy átfogó elemzést adni, hogy mi állt ennek háttérében – anélkül, hogy aprólékos részletekbe bocsátkoznék valamennyi káptalan pénzügyi helyzetét és annak kialakulását illetően –, milyen véleményre jutott a káptalanok értekezlete, mit határozott a püspöki kar az elnöklő csanádi püspök jelentését követően, és végül milyen nagyobb összefüggésrendszerbe illeszthető a kérdés.

Az értekezlet összehívásához vezető út

Az 1930-as években a vallás- és közoktatásügyi miniszterek a nagyjavadalmasoknak, valamint a hercegprímásnak írt leveleikben több alkalommal szóba hozták az egyházi nagyjavadalmak által felvett kölcsönök és a bajba jutott javadalmak segítésének kérdését. Klebelsberg 1930-ban az újabb kölcsönök felvétele ellen emelte fel a szavát, 1931-ben ezt megismételte, valamint javaslatokat is megfogalmazott az adósság redukálása érdekében. A káptalanoknak – többek között – azt javasolta, hogy a kanonokok túlságosan magas osztalékát arányosítsák a tiszta jövedelemhez, a kanonoki lakások számát redukálják, s a felszabaduló lakrészt adják bérbe, valamint, hogy a megüresedő kanonoki stallumokat hagyják betöltetlenül egy-két évig.⁵ Hóman Bálint 1936 decemberében Serédi Jusztiniánnak írt az ügyben, megállapítva, hogy nem történtek meg a szükséges lépések a javadalmak anyagi helyzetének rendezéséhez. Finomítva e kijelentését úgy fogalmazhatunk, hogy talán az addig tett lépések nem voltak kellően hatékonyak. A nehézséget abban látta, hogy a megcsonkított javadalmak jövedelméből az akkori súlyos közterhek és egyéb kötelezettségek, teljes káptalani létszám mellett nem tudták a javadalmi törzstőkéből felhasznált összegeket visszatéríteni, valamint hogy a káptalani tagok az osztalék olyan mértékéhez ragaszkodtak, amit a rossz anyagi helyzetben levő javadalom nem bírt el.⁶

Klebelsberg aggodalma tehát nem volt alaptalan, figyelmeztetése után alig egy évvel, 1932-re három káptalan is szanálásra szorult: az eгри székesfőkáptalan, a nagyváradi káptalan és a veszprémi káptalan, melyekhez 1933-ban a pécsi káptalan csatlakozott.⁷ Az eljárás lényege az volt, hogy a vagyonfelügyeletet gyakorló vallás- és közoktatásügyi miniszter a bajba

lás- és közoktatásügyi miniszter 479. eln. számú rendelete. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1890. 206–210. p.

- ⁵ CSIZMADIA, 1966. 180–181. p.; BEKE, 1992. I. köt. 300., 380–381. p. A káptalani stallumok üresen hagyásához természetesen a Szentszék beleegyezésére is szükség volt.
- ⁶ PL. Cat. D/C 28/1937. valamint: CSIZMADIA, 1966, 180. p. Az osztalékkal kapcsolatban az 1937. március 17-ei püspökkari konferencia is állást foglalt, e szerint csak a tényleges javadalmi hozam szerint részesülhettek a kanonokok jövedelemben. BEKE, 1992. II. köt. 139. p. A határozat nem pusztán terv maradt, a veszprémi káptalanban például a szanálás sikere érdekében csökkentették az osztalék mértékét. Ld.: Veszprémi Érseki Levéltár (továbbiakban: VÉL.), Káptalani jegyzőkönyv 1939. május 13 – 1940. június 8-ig, 1939. évi október 28-án tartott ülés jegyzőkönyve, 18. pont.
- ⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL. OL.) K 27. (= Miniszterelnökség) Jegyzőkönyve az 1938. évi március hó 11-én Budapesten tartott minisztertanácsnak, 17–24.

jutott javadalomhoz miniszteri biztos minőségben szakelődöt küldött ki, aki szanalási tervet készített. Ebben rögzítette a pénzügyi helyzet rendezésének mikéntjét, a mező- és erdőgazdálkodás követendő módját, valamint költségvetési tervet is készített, amelyben a javadalmi szükségleteket a jövedelemhez igazította, érintetlenül hagyva a kegyúri és kulturális kötelezettségeket, továbbá elrendelte a pontos zárszámadások készítését. A miniszter ahol szükségesnek tartotta kölcsön felvételét, ingatlanok eladását is engedélyezhette, de ez esetben kötelezte a javadalmasokat arra, hogy az eladási árat térítsék vissza – 30-40 évi amortizációval – részletekben a törzstőkének.⁸

Az eljárás hátterét a 479/1890. sz. vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet adta, amely szerint, ha a vallás- és közoktatásügyi miniszter észrevette, hogy valamely javadalomban nem tartották be az általános rendeleteket, és nem igazodtak a vonatkozó rendeletben megfogalmazott normákhoz, akkor kiküldhette egy római katolikus vallású hivatalnokát miniszteri biztosként a javadalomba. Erről a javadalmast és a káptalant is köteles volt értesíteni, amelyek delegálták saját képviselőiket, akikkel együtt a szakközégek bejárták és felmérték a javadalmat. Káptalan esetében nyilvánvalóan csak a káptalani kiküldöttel. Ennek végeztével a miniszteri biztos jelentést és esetleg javaslatot tett a vallás- és közoktatásügyi miniszternek.⁹ Ez még nem jelentette automatikusan, hogy a javadalmas vagyონrendezésre szorult – például a szombathelyi székeskáptalan törzsvagyoni beruházásainak átvételére és a kapcsolódó kérdések rendezésére is kiküldte 1933-ban a minisztérium szakembereit, a káptalani javadalom mégsem került szanalás alá¹⁰ –, viszont ha súlyos eladósodást talált, akkor útmutatása szerint megindulhatott a javadalom rendbehozatala, az okszerű gazdálkodás előmozdítása, a jövedelmezőség fokozása.

Az utóbbiakra valamennyi káptalan esetében szükség volt. Megvalósítása érdekében be kellett ruházni, de kellő forgótőke hiányában ez meglehetősen nehéz feladatnak bizonyult. Ezért több káptalan bel- vagy többnyire külföldi kölcsönből, valamint a rendelkezésre álló törzstőkéből ruházott be a javadalmi birtokokon. A törzstőke visszatérítési kötelezettség nélkül csak ingatlan vételére, az épületeladás révén befolyt készpénz is csak épüلتvásárlásra volt felhasználható.¹¹ Ha egyéb élő és holt felszerelésbe fektet-

⁸ Uo., 18–19. A részleteket a javadalmasok folyó jövedelméből kellett fedezni.

⁹ PETROVAY, 1941. 940. p.; A vallás- és közoktatásügyi miniszter 479. eln. számú rendelete. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1890. 206–210. p.

¹⁰ Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár, Káptalani Iratok (továbbiakban: SzEL. KI.) 1/1934. A miniszteri biztos a kiküldött szakemberekkel a látottakból és az átvizsgált számadásokból a következő megállapításra jutott: „...a Székeskáptalan által eszközölt befektetések mind hasznos beruházások, melyek nélkül az egész mezőgazdasági üzem összeomlott volna. A még kellő időben létesített beruházásokkal a mérsékelt értékű birtokok újból hasznot hajtókká váltak s bár szerényen, de biztosítják a Székeskáptalan megélhetését.”

¹¹ PL. Cat D/C 3303/1936 ad 675/1937 ad 4377/1943. Madarász István – a vallás- és közoktatásügyi minisztérium I. ügyosztályának vezetője – 1936. október 2-án Serédi Jusztiniánnak írt levele. Ld. még: PETROVAY, 1941. 932. p.

ték, akkor vissza kellett téríteni a javadalomnak az összeget.¹² A javadalmasok szeretnék volna elérni, hogy ez a gyakorlat megváltozzon, ezért több káptalan is a miniszterhez fordult.¹³ Felmerülhet a kérdés, hogy hogyan jutottak el a káptalanok idáig, mi vezetett el oda, hogy nem rendelkeztek a kellő forgótőkével?

Az eladósodás okai a jegyzőkönyv tükrében

Az okok meglehetősen összetettek, s nem a javadalom kezelésére való képzetlenségben kell őket keresnünk. Részben erre is választ ad az 1936. évi gyűlés jegyzőkönyve, melyen a nagyváradai, az esztergomi, az egri, a veszprémi, a szombathelyi, a székesfehérvári, a győri, a pécsi és a kalocsai káptalan képviseltették magukat.¹⁴ Közülük az esztergomi és a székesfehérvári kiküldöttek a jegyzőkönyv szerint nem szóltak hozzá aktívan a tanácskozáshoz. A váci káptalan, valamint azok a káptalanok – a nagyváradai kivételével –, amelyek Trianon következtében a püspöki székhellyel együtt külföldre kerültek, nem küldtek képviselőt.¹⁵

Többben hozzászólásukat az eladósodás okainak feltárásával kezdték, illetve már az elején ezeket is megemlítették. Az egri székes-főkáptalan képviselője, Meyer Béla előadta, hogy a forradalom, a kommunizmus és a román megszállás alatt a káptalan összes, saját kezelésben levő birtokain az élő és holt felszerelés legnagyobb része elpusztult. Tehát ismét be kellett szerezni az állatokat, vetőmagokat, a megműveléshez szükséges eszközöket stb., melyet csak kölcsönből tudtak megvalósítani.¹⁶ Hasonló képet festett Czapik Gyula, a nagyváradai káptalan képviselője, aki vázolta, hogy a káptalannak az ország csonkítása után magyar területre eső birtokait a románok kifosztották, és a bérlők megszüntették a bérletet. Élő és holt felszerelés nélkül kapták vissza a területeket, a gazdasági épületek pedig nagyon rossz állapotban voltak. Ehhez hozzájött, hogy az uradalom gépközpontjai, állatközpontjai a határon túlra kerültek.¹⁷ Mint az ismeretes, a nagyváradai káptalan helyzete meglehetősen speciális volt, tekintve, hogy a kanonokok egy

¹² Ahhoz, hogy a gazdaság működőképes maradjon, az ingatlan önmagában nem nyújtott kellő biztosítékot. Például, ha épületet emeltek, állaga az idő múltával romlott, amit helyre kellett állítani, s önmagában a földbirtok sem jelentett garanciát a virágzó gazdaságra, amihez elengedhetetlenül fontos volt modern mezőgazdasági gépek, különböző élő- és holtfelszerelés beszerzése, megfelelő szakembergárda alkalmazása stb.

¹³ Prímási Levéltár (PL), Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943.

¹⁴ A gyűlésen Czapik Gyula nagyváradai, Szokolay Antal esztergomi, Meyer Béla egri, Lukesics József veszprémi, Rogács Ferenc szombathelyi, Potyondy Imre székesfehérvári, Saly László győri, Gebauer Miklós pécsi és Tantos Gyula kalocsai kanonokok vettek részt, valamint Máté-Tóth Jenő ügyvéd, a kalocsai főszékesegyházi káptalannak az ügy előadására kiküldött jogtanácsosa.

¹⁵ Bár a szatmári káptalan Magyarországon maradt javait kezelő bizottság elnöke Glattfelder Gyula, az elnöklő püspök volt. Vö.: BEKE, 1992. I. köt. 287–289. p. Az 1929. október 25-én tartott püspökkari értekezlet jegyzőkönyvének 41. pontjával. A csanádi püspök a püspökkari értekezleteken több alkalommal is beszámolt a kezelt javak állapotáról.

¹⁶ PL. Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943.

¹⁷ Uo.

része a határ innenső oldalán maradt, köztük 4 irodalmi kanonoki stálmossal rendelkező. A káptalannak Magyarországon maradt része 1929-től – amikor a román konkordátumot a román parlament ratifikálta¹⁸ – szentszéki sürgetésre Budapesten, az Egyetemi Templomban látott el ismét a kóruszolgálatot.¹⁹ A Magyarország területére eső birtokokat az itt maradt kanonokok kezelték. A művelés megkezdéséhez és folytatásához pótolni kellett az elpusztult felszerelést, állat- és növényállományt, javítani a „rongálmányokat”. Ehhez a nagyváradi káptalan is kénytelen volt kölcsönöket felvenni.²⁰ Bár expliciten nem említi az 1936-os gyűlés jegyzőkönyve, de – tekintve, hogy Magyarországon csak három egyházmegyét nem érintett területében Trianon – több káptalan jutott hasonló sorsra.²¹

Szintén szétzilálta a káptalani birtokokat a földreform, amelynek végrehajtása összekapcsolódott az 1921-es vagyonváltsággal.²² Az 1000/1922. számú pénzügyminiszteri rendelet értelmében az Országos Földbirtokrendező Bíróság az általános birtokrendezési eljárással együtt és azzal kapcsolatban döntött arról a vagyonváltságra kötelezett bevallása alapján, hogy az egyes földbirtokokból igénybeveendő-e és ha igen, mennyi ingatlan a vagyonváltság fejében.²³ A végrehajtás több évre elhúzódott. A földosztás nagyságrendjét mutatja, hogy az Országos Földbirtokrendező Bíróság – 1934-es adat szerint – 1933 végéig 411 ezer embert juttatott földhöz és 260 ezer embert házhelyhez. Az irányelv az volt, hogy minél több igénylőt jut-

¹⁸ A román konkordátumot 1927. május 10-én kötötték meg, s később 1929. május 29-én a parlament is ratifikálta. *Glasul Minorităților. La voix des Minorités. Die Stimme der Minderheiten*, 1929. 6. sz. 206–218. p.; Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (továbbiakban: S.RR.SS. AA.EE.SS.) Romania, Perioada IV, Pos. 82. fasc. 74. f. 46.

¹⁹ A káptalan speciális helyzete, meglehetősen szerteágazó és izgalmas kérdés, külön tanulmányt érdemel. A kóruszolgálat újrakezdéséről szóló több levélváltás: Archivio Segreto Vaticano (továbbiakban: ASV.) Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4/3. Cesare Orsenigo nuncius 1929. augusztus 20-án írta meg Serédi Jusztiniánnak, hogy a Szentszék azt szeretné, ha a Magyarországon maradt kanonokok ismét felvennék a kóruszolgálatot. Uo., f. 436r. Serédi Jusztinián válaszelevele augusztus 22-én: Uo., ff. 440–441. Ugyanitt Lindenberger János több levele a témával kapcsolatban. A nuncius jelentése Gasparrinak 1929. szeptember 7-én: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Perioada IV. pos. 17. fasc. 26, ff. 15rv.

²⁰ PL. Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943.

²¹ Ennek áttekintéséhez ld.: GERGELY JENŐ: A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. Bp., 1997. 275–277. p. (továbbiakban: GERGELY, 1997.) Az itt közölt táblázat részletezi, hogy az egyházi javadalmak, köztük a káptalanok birtokaiból mennyi került külföldre és mennyi maradt Csonka-Magyarországon.

²² A mezőgazdasági ingatlanok vagyonváltságát az 1921. évi XLV. törvénycikk szabályozta. Ennek értelmében értéke az összes földterületek minden kataszteri holdja után a terület nagyságához és átlag kataszteri jövedelméhez arányosított búzamennyiség. Fizetni készpénzzel, záloglevelekkel, az ingatlanra történő telekkönyvi biztosítással és földdel lehetett. Az átengedendő területnek az 1921. évi XLV. törvénycikkely 59.§ értelmében az 1920. évi XXXVI. törvénycikkben lefektetett földbirtok-politikai célokra alkalmasnak kellett lennie. Corpus Juris Hungarici. 1921. évi törvénycikkek. Bp., 1922. 389. p.

²³ Vö.: SzEL. AC 2263/1922.

tassanak földhöz, így a kiosztott földek általában 1–3 holdas törpebirtokokat eredményeztek.²⁴ Az egyházat a földbirtokreform és vagyonváltás különösen érzékenyen érintette, Glattfelder Gyula 1926-os kimutatása szerint a katolikus egyházi javadalmak addigi birtokterületüknek 15–20 %-át adták le.²⁵ Ezt alátámasztani látszik például a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1933-as összefoglalója a szombathelyi püspöki javadalom helyzetéről, melyben megemlíti, hogy 17 %-ot adott le vagyonváltás céljára,²⁶ valamint az itt tárgyalt 1936-os értekezleten több káptalan képviselőjének állítása. Az egri főszékeskáptalan képviselője kb. 17.000 katasztrális hold leadását említi – 105.000 katasztrális hold földből –, ami 16 %-ot tesz ki, a kalocsai főszékeskáptalan képviselője 3.200 katasztrális holdét – 20.593 katasztrális holdból –, mely megközelítőleg 15,5 %.²⁷ A földbirtokreform nem csak széttördelte az addig egységes birtoktesteket – aminek következtében új épületek emelése vált szükségessé –, és ahogy a veszprémi székeskáptalan képviselője megjegyezte: „megszüntetett több százéves majorokat, melyeknek épületeit a javadalmasok a törzstőkéből már évtizedekkel előbb teljes egészükben megváltották,”²⁸ hanem annak dacára, hogy sokszor előfordult: a jobban jövedelmező földeket elvették, a korábban megállapított magasabb kataszteri tiszta jövedelem után fizették az adót.

A birtokok újrainstruálásához, jövedelmezővé tételéhez, fejlesztéséhez, a kor követelményeihez igazításához, termelékenységének növeléséhez készpénz lett volna szükséges, ami viszont nem állt rendelkezésre kellő mennyiségben. Ennek hátterét a nagyváradi káptalan magyarországi részének képviselője világította meg a legjobban. Eszerint az a gyakorlat, hogy a törzstőkét – értékállóságának megőrzésére – készpénzben vagy értékpapírokban kezeljék, nem vezetett célra, mivel mind a pénz, mind az értékpapírok, melyeket az állam különböző kiadásai fedezésére bocsátott ki, a világháborút követő infláció során elértéktelenedtek.²⁹ A háború előtt

²⁴ KENÉZ BÉLA: Birtokpolitikai irányelvek a magyar hitbizományok reformjához. In: *Katolikus Szemle*, 1934. 11. sz. 646. p.; SZILÁGYI LÁSZLÓ: A magyar földkérdés megoldásának lehetőségei. In: *Katolikus Szemle*, 1934. 12. sz. 730–731. p. A Nagyatádi-féle földreform főbb céljairól és megvalósításáról: AZARI BERTALAN: Az 1920–1945. évek közötti földbirtok-politikai intézkedésekről. In: *Geodézia és Kartográfia*, 2010. 3. sz. 36–38. p.

²⁵ Gergely Jenő ezt kétkedve fogadja és az igénybevételt 3,6 %-ra teszi, tekintve, hogy a földreformnovella 1924-ben külön elbánás alá vonta az alapítványokat, tanítórendek birtokait és egyéb célvagyonokat. GERGELY, 1997. 302–303. p.

²⁶ ASV. Arch. Nunz. Ungheria, b. 42, fasc. 1/5, f. 161–164. Olasz nyelvű kivonata: f. 160.

²⁷ PL. Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943. Az összevetéshez (a káptalanok fent említett birtokállományához) ld. a Gergely Jenő által közölt, Csernoch hercegprímás által 1921-ben bekért adatok alapján készült táblázat vonatkozó adatát: GERGELY, 1997. 275–276. p.

²⁸ PL. Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943.

²⁹ Az akkori kötvényekről általában: SPILÁKNÉ KERTÉSZ MÁRTA: Magyarországi értékpapírok története 1945-ig. Bp., 1989. (Tőzsdeelméleti tanulmányok, 3.) 51–78. p. A hadikölcsönökről átfogóan: MÉRŐ KATALIN: Az értéktőzsde szerepe és jelentősége a tőkés Magyarország gazdasági életében (1864–1944). Bp., 1988. (Tőzsdeelméleti tanulmányok, 1.) 70–72. p. Az 1914 és 1918 között kibocsátott magyar államadóssági címletek

kibocsátott magyar államadóssági címleteket 1925-ben letétbe kellett helyezni, és a m. kir. állampénztárba szállították őket, úgy, hogy elméletben továbbra is a jegyzőjük tulajdonát képezték.³⁰ A háború alatt, 1914–1918-ban az állam hadikiadásaira kibocsátott hadikölcsönkötvények jegyzőit – köztük az egyházat – az állam igyekezett kárpótolni: elismerve a károsultak igényének erkölcsi jogosságát, az 1928. évi XII. törvénycikk 8.§-ában és az 1928. évi XXXIII. törvénycikk 14. §-a értelmében segélyek formájában folyósított bizonyos összegeket, de ezek kiutalása teljesen esetleges volt, és értéke nem közelítette meg az eredeti befektetett értéket.³¹ A pénzügyi birtoktestek, ingatlanok eladásával próbáltak segíteni, a szombathelyi káptalan képviselője külön megjegyezte, hogy a vagyonváltás következtében szétdarabolt birtoktestekből visszamaradt, önmagukban keveset érő parcellákat értékesítették, és részben ebből fektettek be.³²

Az 1920-as évek elejének gazdasági depresszióját az 1920-as évek második felében a korona stabilizálása, a szilárd pénzügyi intézményrendszer kialakítása, az államháztartás egyensúlyának helyreállítása, a kötött devizagazdálkodás megszüntetése és az 1925 elején bevezetett új vámrendszer következtében gazdasági konjunktúra követte.³³ Az állat- és terményárak emelkedtek, így a birtokok is jobban jövedelmeztek.³⁴ Ez felbátorította a káptalanokat gazdaságaik kiadásainak fedezéséhez főleg külföldi hitelek felvételére, valamint néhol a törzstőkéből is – belső, kamatmentes – kölcsön, akkori kifejezéssel élve ún. törzstőke-kölcsön felvételére, arra számítva, hogy virágzó gazdaság mellett hamar refundálják.³⁵ Nem így történt, az 1930-as évek gazdasági világválsága begyűrűzött Magyarországra is, bekövetkezett a gazdasági dekonjunktúra, az értékesítési válság, a terményárak csökkenése.³⁶ A következmény: a káptalanok kisebb–nagyobb mértékű eladósodása.³⁷

felsorolását lásd: 1942. évi IX. törvénycikk az 1914–1918. évi hadikölcsönök rendezéséről. In: Corpus Juris Hungarici. 1942. évi törvénycikkek. Bp., 1942. 43–49. p.

³⁰ A m. kir. minisztérium 1925. évi 960. számú rendelete. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1925. 32. p.

³¹ Corpus Juris Hungarici. 1928. évi törvénycikkek. Bp., 1929. 309. p. és 529. p. A kibocsátott hadikölcsön kötvények táblázatos összefoglalását tartalmazza az 1942. évi IX. törvénycikk 1.§-a. Corpus Juris Hungarici. 1942. évi törvénycikkek. Bp., 1943. 43. p.

³² PL. Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943.

³³ TOMKA BÉLA: Gazdasági növekedés és fogyasztás Magyarországon a 20. században. Szakaszok, dinamika és meghatározók. In: *Korunk*, 2010. 4. sz. 32. p.

³⁴ A búza ára például 1928-ban 30 pengő feletti volt. Vö.: SZÖNYI GYULA: A mezőgazdasági termények, élő állatok és állati termékek áralakulása. In: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1933. 4. sz. (továbbiakban: SZÖNYI, 1933.) 243. p. Szőnyi az International Conference of Agricultural Economists 1933. évi jelentésében a magyar csoport jelentését veszi alapul az adott termékek ára alakulásának bemutatásakor.

³⁵ A kalocsai főszékeskáptalan képviselője az 1936-os tanácskozáson említette, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszter – korábban említett – ismételt figyelmeztetése is erre utaltak.

³⁶ Ezek részletezését ld.: SZÖNYI, 1933. 242–245. p. Ehhez jött hozzá 1933-ban az, hogy a kormány az államháztartás egyensúlyát belső kölcsönből kívánta fedezni, s az egyházi javadalmasoktól is elvárta ennek megajánlását. Amennyiben nem rendelkeztek könnyen tőkésíthető ingó vagyonnal, a kölcsönt hitel útján is lehetett garantálni. Vö.: Ká-

A javadalmak rentabilitása megőrzésének, helyreállításának lehetőségei – ahogy a káptalanok képviselői látták

A káptalanok képviselőinek hozzászólásaiból amellet, hogy rámutatnak a két világháború között az egyes javadalmak gazdálkodásának nehézségeire, útkeresésének állomásaira, egy érdekes korszak bontakozik ki előttünk arról, hogy miként vélekedtek a fent vázolt történelmi körülmények összefüggésében kialakult helyzet megoldási lehetőségeiről. Mindezt persze nem lehetett anélkül tárgyalni, hogy ne érintette volna vélekedésüket a vallás- és közoktatásügyi miniszter vagyongazdálkodási joghatóságáról – ha ezt így nem is mondták ki. Nevezetesen, hogy a főkegyúri jog szünetelése idején mennyiben van joga a miniszternek a király által származtatott jogosítványokkal élni, illetve mennyiben van joga ezektől eltérni. Ennek fényében érthető meg a püspöki kar reakciója is.

A magukat a gyűlésen képviseltető káptalanok közül az egri és a nagyváradai hasonló indokokat és megoldási lehetőséget hoztak fel, birtokrészek vagy épületek eladásával remélték az adósságok vagy legalább azok egy részének törlesztését. A nagyváradai káptalan – jobban mondva annak magyarországi része – a felvett kölcsönök fedezésére eladott két birtoktestet és ebből finanszírozta a törlesztés felét,³⁸ viszont meglátásuk szerint, ha ezt az összeget vissza kellene téríteni a törzstőkének, akkor értelmét vesztené az igyekezet. Javaslatuk az, hogy a minisztérium fogadja el a törzstőke instrukcióban levő alakját, s azokat a káptalanokat, melyek ebbe fektették törzstőkéjüket vagy olyan építkezésbe, mellyel a javadalom értékét növelték, mentesítsék a visszatérítés kötelezettsége alól. Különösen, hogy a káptalanban a javadalmak jövedelme terhére végzik az instrualást, de az élő és holt felszerelés nem az ő tulajdonuk, hanem a javadalomé.³⁹

A világháború és a forradalmak által hasonlóan súlyosan érintett egri káptalan a tőkét gyümölcsösbe, szőlőbe fektette, mezőgazdasági gépeket vásárolt és mezőgazdasági épületeket emelt. Ehhez jött hozzá az Egyházmegyei Takarékosztánál, amely miatt szintén jelentős kölcsönök felvételére kényszerült. A szanálás megkezdésekor angol fontra és dollárra szóló zálogleveles kölcsönökben, valamint pengőre szóló kötelezvényekben 5.611.355 pengő adóssága volt. Az adósság rendezése érdekében a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1936-ig 7300 katasztrális hold föld eladását engedélyezte, amely birtokállományának 8 %-át tette ki, majd 1938-ig további kb. 7 ezer holdét. Azt szeretnék elérni, hogy a gazdasági helyzet alakulá-

rolyi Gyulának 1933. április 5-én a javadalmasokhoz intézett levele: SzEL. AC 566/1933. Ugyanitt részletes tájékoztató a kölcsönjegyzés módjáról. Vö. még: GERGELY, 1997. 305–308. p.

³⁷ Ennek mértékéről egy 1928-ban – tehát a kölcsönök többségének felvételekor – készült püspökkari kimutatás szolgáltat adatokat, mely külön feltünteti a nyugdíj, kegyúri terhek tőkésített összegén kívül a pénzügyi és egyéb terheket. Kiváló összevetési alapot is kínál, hiszen azt is tartalmazza, hogy mekkora volt aranykoronában a kataszteri tiszta jövedelme az egyes javadalmaknak. Vö.: GERGELY, 1997. 305. p.

³⁸ A 980 katasztrális holdas szentpéterszegi birtokot a jászóvári premontrei rendnek és az 1200 katasztrális holdas mikesapostival a kikötéssel, hogy a vevő halála után az ingatlan visszazárul a káptalanra. Vö.: MNL. OL. K 27. Jegyzőkönyve az 1938. évi március hó 11-én Budapesten tartott minisztertanácsnak, f. 22.

³⁹ PL. Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943.

sa és nem a főszékeskáptalan hibájából felhalmozódott adósság miatt eladott birtokrészek refundálási kötelezettsége alól mentsék fel őket, vagy ha ez nem lehetséges, legalább a javadalom érdekében végrehajtott beruházásokat számítsa le belőle a miniszter.⁴⁰

A győri káptalan szintén birtokot adott el, amely vételárának egy részét Győr városának adta kölcsön, a másik részét pedig bérházba fektette. A káptalani képviselő, Saly László elmondása szerint, ha a vételárát az ingó törzsvagyonba vissza kellene téríteni, az a káptalan tönkretételét jelentené.⁴¹

A kalocsai és a szombathelyi káptalanok esete a jegyzőkönyvben vázoltak szerint hasonló volt, mindkét helyen a javadalmak saját jövedelmükből és törzstőke felhasználásával fejlesztették javadalmukat, minimális kölcsön felvételével – ennek veszélyeire a kalocsai káptalan nyomatékosan rámutatott – ,illetve anélkül, így mindkét káptalani gazdaságnak sikerült megőriznie jövedelmezőségét, s ha nem is bőségesen, de szerényen biztosítani a javadalmak megélhetését. Ezt az elért eredményt tenné kockára, ha a vallás- és közoktatásügyi miniszter ragaszkodna a törzstőke refundálásához. A kalocsai káptalan a részletekben történő visszatérítést meg is tagadta, mivel véleményük szerint: „az élő állatokba, felszerelésekbe, épületekbe fektetett és kellő értékben tartott beruházások vagyongörzés szempontjából mindig biztosabbak, mint a hullámzó pénzürték.”⁴² Így, miután a törzsvagyonból 150.000 P-t, valamint saját jövedelmükből további 180.000 P-t⁴³ beruházásokra fordítottak, a visszatérítendő összeget is a takarékos helyett az élő és holt leltár gyarapításába fektették. Orosz és Boroshát pusztákat pedig a rentabilitás megőrzése érdekében házi kezelésbe vették.⁴⁴ A jövedelmezőség fenntartásának kulcsát látták abban is, hogy mindig kellő mennyiségű forgótőke álljon rendelkezésükre. Így a termények eladásánál mindig kivárhatják a kedvező időpontot, ki tudják fizetni az adókat, az alkalmazottakat, és nem kell semmit előre lekötönniük. Álláspontjuk, hogy mivel a törzsvagyont a pénznél értékállóbb, hasznos, marandó értékbe fektették, mellyel a jövőbeli javadalmak megélhetését is biztosították, így a vallás- és közoktatásügyi miniszternek el kellene tekintenie a beruházásokra költött 151.124, 68 P visszafizetésétől. A pécsi

⁴⁰ Vö.: MNL. OL. K 27, Jegyzőkönyve az 1938. évi március hó 11-én Budapesten tartott minisztertanácsnak, 19–22; PL. Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943.

⁴¹ A káptalant a vagyonváltság és földreform során ért veszteségekre elszórta egy-egy utalást ld.: BEDY VINCE: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győregyházmegye multjából, 3.) (ad indicem).

⁴² PL. Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943.

⁴³ Melyből 140.000 P-t már megtérített a javadalom. Ebből arra lehet következtetni, hogy a javadalom instruálásába történő beruházás kétszeresen megtérülő befektetés volt a kanonokok számára: egyrészt mivel visszakapták a ráfordított pénzt, másrészt mivel a javadalmat jövedelmezőbbé tették, így maguk és káptalani utódaik számára is biztosították a megélhetést.

⁴⁴ Az 1936-os káptalani gyűlésen a haszonbérbe adás hátrányait a szombathelyi székeskáptalan vázolta.

káptalan képviselője a jegyzőkönyv szerint meglehetősen szűkszavúan nyilatkozott, osztotta a kalocsaiak álláspontját.⁴⁵

A szombathelyi káptalannak is hasonló módszerrel sikerült elkerülnie az eladósodást, a törzstőkéből 207.152 P-t, a kanonokok folyó jövedelméből pedig 55.805 P-t fordítottak beruházásokra. Az 1933-as ellenőrzés alkalmával⁴⁶ három lehetőség körvonalazódott a felhasznált összeg megtérítésére. Az első, hogy tekintsenek el a 207.152 P-től, s akkor ők is eltekintenek az általuk beruházott 55.805 P-től. A második, ha az összberuházásra, a 262.975 P-re hosszú lejáratú törzstőke kölcsönt engedélyeznének, melyből 207.152 P-t tekintenének felhasználtként, ennek törlesztése kezdődne meg először, majd a káptalan folyó jövedelméből beruházott pénz a káptalan tagjainak visszatérítené, s ezt követően kezdődne meg a maradék 55.805 P visszafizetése. Végül a harmadik, hogy vegyenek 100 katasztrális hold földet, mivel a törzstőkéből a 207.152 P-t 100 katasztrális hold föld eladásából nyerték, s ennek vételárát kellene a törzstőkének téríteni. Az 55.805 P erejéig a törzstőke készpénzeket átengednék a káptalannak, míg ez az összeg kiegyenlítve nincs, utána kezdődhetne a törlesztése. Viszont a földet csak banki kölcsönrel tudná megvenni, mivel a törzstőke készpénzzel nem rendelkezik. A megoldási javaslatok közül a káptalan az elsőt tartotta leginkább megvalósíthatónak, mivel a második és a harmadik túl nagy terhet rótt volna a javadalmasokra, a harmadik esetében említett holdszámon alapuló visszatérítést pedig nem tartották célszerűnek, mivel a birtok kiterjedésénél sokkal fontosabb szempont az elhelyezkedése a többi káptalani birtokhoz képest, valamint a termelékenység. Így az első megoldási javaslat mellett tették le a voksukat, valamint a kalocsai káptalan vélekedését tették magukévá.⁴⁷ A szombathelyi káptalan törzstőke kölcsönének rendezését 1936-ig akadályozta konfliktusuk Mikes János püspökkel, aki a beruházásokat nem volt hajlandó utólagosan tudomásul venni.⁴⁸

A veszprémi káptalan, amely szintén szanálás alatt állt, a többiekétől némileg eltérő, köztes álláspontot képviselt, melyet Lukcsics József kanonok ismertetett. Ezek szerint a törzstőkéből történő beruházásokat két csoportba kellene osztani. Az egyik a rövid időn belül elavuló ingóságok, mezőgazdasági vagy ipari eszközök, gépek beszerzése, valamint üzemi építkezések kivitelezése. Ezeket a javadalom számára előnyös kamatmentes kölcsön formájában kellene továbbra is a törzsvagyomból biztosítani. Ha ezt a pénzt visszafizették, akkor a további üzemben tartásról, épületről

⁴⁵ A pécsi káptalan szanálása 1938-ra befejeződött. Vö.: MNL. OL. K 27. Jegyzőkönyve az 1938. évi március hó 11-én Budapesten tartott minisztertanácsnak, f. 22–23; PL. Cat. D/C 675/1937 ad 4377/1943.

⁴⁶ Ld. a 10. sz. jegyz. A káptalan maga kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy ha szükségesnek tartja, vizsgálta felül a törzsvagyoni tőkéből eszközölt beruházásokat, és ismerje el őket a törzsvagyon terhére: SzEL. KI. 42/1933.

⁴⁷ PL. Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943.

⁴⁸ Különösen: SzEL. KI. 7/1934. A konfliktusról, amely végül Mikes püspök lemondásához is hozzájárult, bővebben a *Collectanea Vaticana Hungariae* I/8-ban megjelent tanulmányomban írtam: TÓTH KRISZTINA: Egy apostoli adminisztrátori kinevezés háttere. Gróf Mikes János lemondása a szombathelyi püspökségről. In: Magyarország és a római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére. Budapest–Róma, 2012. 281–327. p.

szabadon rendelkezhetnének. Míg a másik csoportba azokat a hosszú távú beruházásokat sorolták, amelyek célja a törzsvagyon értékének növelése, s hozama esetleg csak évtizedek múlva fog jelentkezni: erdősítés, eddig kihasználatlan területek legelővé, szőlővé, gyümölcsössé alakítása, új állattenyésztési ágak meghonosítása. Véleményük szerint ebben az esetben a vallás- és közoktatásügyi miniszternek jóvá kellene hagyni refundálási kötelezettség nélkül a törzsvagyon állagváltását, de azzal a kikötéssel, hogy az ily módon keletkezett értéket, mint ingóságba kihelyezett törzsvagyont, köteles a káptalan fenntartani és fejleszteni. Amennyiben ezt elmulasztaná, akkor kötelezni kellene a beruházott törzstőke visszatérítésére.⁴⁹ Ezt az álláspontjukat később több mint tíz évre elhúzódó szanálásukban is igyekeztek érvényre juttatni, a törzstőkét élő és holt felszerelésbe konvertálni, melynek fenntartási kötelezettségét vállalták.⁵⁰

A jelen levő további két káptalan képviselője a jegyzőkönyv tanúsága szerint nem szólt hozzá érdemben a tanácskozáshoz, álláspontjukat csak sejteni lehet, hogy hasonló volt, mint a bővebben megnyilatkozó delegáltaké.⁵¹

Az ismertetett vélemények nyomán a tanácskozás arra az álláspontra jutott, hogy az állatokba, felszerelésekbe, épületekbe fektetett tőke értékállóbb, mint a papírpénz, így a készpénzben vagy értékpapírban levő törzstőkét tanácsos lenne ezekbe fektetni, mégpedig oly módon, hogy ne kelljen refundálni az ezekbe fektetett összeget. Egyidejűleg viszont kötelezni kell a javadalmasokat, hogy ezt az állagában megváltozott törzsvagyont átvételkor értékében tartsák fenn. Ennek betartását a vallás- és közoktatásügyi miniszter a 479/1890. számú rendeletben említett módon tudná időnként ellenőrizni. Míg a jegyzőkönyvből az tükröződik, hogy egyhangúan jutottak erre az álláspontra – esetleg a veszprémi káptalan képviselt minimálisan eltérő véleményt –, a püspökkari jegyzőkönyvben kommunikáltak szerint Szombathely és Győr kivételével.⁵²

⁴⁹ PL. Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943.

⁵⁰ VÉL. Káptalani gyűlési jegyzőkönyv 1941. július 12-től 1944. január 29-ig, 1943. május 22-ei gyűlés jegyzőkönyve utáni összegzés a szanálás addigi menetéről, eredményeiről, az ezzel kapcsolatos további tervekről. Ez az ötlet a szanálás alatt álló nagyváradi és egri káptalani javadalom esetében is felmerült, amelyről a vallás- és közoktatásügyi minisztérium I. ügyosztályát vezető Beresztóczy Miklós 1943. október 15-ei levele tájékoztat. PL. 8332/1943 ad 8403/1943 ad 1629/1944 ad 2195/1944.

⁵¹ A székesfehérvári káptalan szántóföldjeinek 1/5-ét, főleg búzatermő vidékeket vesztett el a nagyatádi-féle földreform következtében, viszont a kegyúri terhek megváltása nem történt meg, ráadásul a legelők adóterhei nőttek. Így számításaik szerint bevételeinek 1/4-étől elestek, míg terheik megkétszereződtek. Vö.: MÓZESSY GERGELY: *Prohászka Ottokár és a székesfehérvári székeskáptalan*. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2000. 1–4. sz. 227. p.

⁵² Vö.: PL. Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943; II. köt. 139–140. p. Az eltérésre eddig nem sikerült magyarázatot találnom. Meglehet, hogy a szombathelyi és győri székeskáptalanok képviselői azzal nem értettek egyet, hogy a törzstőkéből vásárolt élő és holt felszerelés is törzstőkének számítson.

A püspöki kar vélekedése, konklúzió

A kialakult véleményt Glattfelder Gyula az 1937. március 17-ei püspökkari ülésen ismertette. A püspöki kar egyetértett azzal, hogy a törzstőke ingóságokba, gépekbe, gazdasági épületbe stb. fektethető legyen, de csak új beruházás jelleggel és két kikötéssel. Az egyik, hogy a gyümölcsösöket nem lehetett törzstőkének tekinteni, mivel bizonytalan jövedelmet nyújtottak, és újítás útján nehezen volt élettartamuk meghosszabbítható. A másik, hogy szükségesnek tartották a törzstőkének elismert ingóságok vagyonfelügyeleti ellenőrzését.⁵³ Ez nem is késlekedett sokáig, mivel teljesen meggyezett a vallás- és közoktatásügyi miniszter szándékával, a köriratot az érintett javadalmasoknak hamarosan kiküldte.⁵⁴

A gyakorlatban 1937-ben a püspöki kar a törzstőke refundálásáról nem nyilatkozott, csak azt szögezte le, hogy ingóságokba fektethető. Az előbbi probléma viszont időről-időre ismét felmerült.⁵⁵ 1943-ban a püspöki kar egyértelműsítette álláspontját, ragaszkodott a törzstőkéből igénybe vett összeg megtérítéséhez, bár visszamenőleges hatállyal erre nem köteleztek, a gyümölcsösök, szőlők terén pedig engedményt tett, a törzstőkéket ebbe is be lehetett fektetni.⁵⁶

Megindultak a tárgyalások a vagyonfelügyeleti eljárási szabályzat változtatásáról, a kor követelményeihez igazításáról is, melyre – mint a gyakorlat mutatja – szükség lett volna, hiszen törésvonal húzódott a gazdasági realitások, a modern kor igényei, lehetőségei és az addigi joggyakorlat között, amely egy más gazdasági és történelmi háttérben szilárdult meg. A káptalanok álláspontja egyértelmű: a gazdaságok életképességének helyreállítása, fenntartása érdekében a változás mellett tették le a voksukat. A régi rend, a refundálási kötelezettség fenntartása ugyanis nagy terhet rótt volna a javadalmasokra, és újabb kölcsönök felvételét tette volna elodázhatatlanná. A püspöki kar véleménye ezzel szemben: ragaszkodás a régi normákhoz, nevezetesen, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztert jogátruházás révén a főkegyúri jogból csak annyi illeti meg, amennyi megillette, amikor a főkegyúr e jogot gyakorolta. Amennyiben a törzstőkéből kölcsönvett a javadalmas vagy a javadalomra bekebelezett kölcsönből vagyontárgyat szerzett, akkor az összeg visszafizetésére köteles.⁵⁷ Hozzáállásuk szintén érthető, hiszen ha egy dologban engedményt tennének a vagyonfelügyelet terén, akkor valószínűleg a későbbiek során több dologban is kellene, amely kihatna a leendő király főkegyúri jogára is. Ezenkívül az sem elhanyagolható szempont, hogy amennyiben a püspökök használtak fel a törzstőkéből összeget, azt a „praescissio” alkalmával hagyatékukból

⁵³ BEKE, 1992. II. köt. 139–140. p.

⁵⁴ Ld. például a szombathelyi káptalannak: SzEL. KI. 22/1937; az apostoli adminisztrátor által küldött másolatban: SzEL. KI. 24/1937.

⁵⁵ Vö.: köv. jegyz., valamint: PL. 8332/1943 ad 1629/1944 ad 2195/1944; PL. 1629/1944 ad 2195/1944.

⁵⁶ BEKE, 1992. II. köt. 388–389. p.

⁵⁷ Az esztergomi Prímási Levéltárban a vonatkozó iktatószámok alatt a dokumentumok nem találhatóak, így a püspöki kar álláspontjáról Beresztóczy Miklós közleménye alapján alkothatunk képet: BERESZTÓCZY, 1941.

refundálták,⁵⁸ míg a káptalanok esetében, ahol testületi javadalomról volt szó, a refundálási kötelezettség az élő javadalmasokra fennállt. A háttérben az az alapelv állt, hogy a javadalmasnak legalább olyan állapotban kellett megtartani és az utódnak átadni a javadalmat, mint amilyenben azt átvette. Mint láthattuk, a káptalanoknak alapvetően a kölesönökből és/vagy törzstőkéből származó készpénz nyújtotta a lehetőséget, hogy élő és holt felszerelésbe fektessenek be, ezáltal helyreállítsák, illetve megőrizték javadalmuk jövedelmezőségét. Az adott történelmi körülmények miatt nagy volt a valószínűsége, hogy ezek nem a javadalmasok hibájából – esetleg a háború, vagy egy újabb földreform révén, amely tulajdonképpen már az 1930-as évek második felében körvonalazódott – megsemmisülnek, vagy lefoglalásra kerülnek, és előzetes refundálás híján pótlásuk is nehézkessé vált volna.⁵⁹ Bizonyára ez a megfontolás is vezette a főkegyúri jogra vonatkozó felfogáson kívül a püspöki kart döntése meghozatalakor.

A káptalanok igyekezete a joggyakorlat megváltoztatására tehát hiábavaló maradt. Mindemellett az 1936-os értekezlet jegyzőkönyve egy nem mindennapi gyűlés értékes lenyomata, ami jól rámutat a káptalanok eladósodásának okaira, információkat szolgáltat arra vonatkozóan, hogy milyen volt gazdasági helyzetük a korszakban, miből próbáltak befektetni a javadalomban, és hogyan próbálták megoldani a helyzetet, amelybe a történelmi és gazdasági körülmények összejátszása folytán kerültek.

⁵⁸ Vö.: BONCZ FERENC: A katolikus főpapi hagyatékok körüli eljárás és erre vonatkozó főbb rendeletek. Bp., 1878. (ad indicem)

⁵⁹ E javak elidegenítésétől való félelem Beresztóczy Miklós 50. lábjegyzetben idézett levelében is megmutatkozik. Serédi Jusztinián hercegprímás válaszát ld.: PL. 8403/1943 ad 1629/1944 ad 2195/1944. Véleménye szerint az élő-és holt felszerelést, ha az a javadalmas magántulajdona, a földreform is nehezebben veheti el, mintha a javadalom tulajdona volna. Ez kulcsmomentum, hiszen a káptalanok esetében ezek éppen a javadalom tulajdonai.

DOKUMENTUM⁶⁰**1. Glattfelder Gyula csanádi püspök Serédi Jusztinián hercegprímáshoz. Szeged, 1937. március 1.**

700/1937. szám

Főmagasságú és Főtisztelendő Bíbornok, Hercegprímás Úr!

Az őszi püspöki konferencián megbízást nyervén, hogy a káptalanok kiküldötteivel a törzstőkékből törzsvagyoni célra eszközölt beruházások átvételére vonatkozólag értekezletet tartsak, van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, hogy a kívánt értekezlet 1936. december 11-én megtartatott s az arról fölvetett jegyzőkönyvet Főmagasságod elé terjesztem. Az értekezletnek a jegyzőkönyvben is leszögezett véleménye az volt, hogy a vagyonálló beruházásokat, amelyek a birtok jövedelmezőségét emelik, visszatérítés kötelezettsége nélkül⁶¹ át lehetne venni, viszont a minisztériumnak e vagyontételek megőrzése tekintetében szükséges ellenőrzést kellene gyakorolni.

Fogadja Főmagasságod legmélyebb tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Szeged, 1937. évi március hó 1-én.

Glattfelder Gyula
Csanádi püspök

1 melléklet.

2. A fenti levél melléklete a Budapesten 1936. december 11-én tartott értekezlet jegyzőkönyveJegyzőkönyv⁶²

Felvétetett Budapesten 1936. december hó 11-én Dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök Ónagyméltósága elnöklete alatt tartott értekezleten, amelyen jelen vannak káptalanjaik kiküldötteiként Dr. Czapik Gyula nagyváradí, Dr. Szokolay Antal esztergomi, Meyer Béla egri, Dr. Lukcsics József veszprémi, Dr. Rogács Ferenc szombathelyi, Dr. Potyondy Imre székesfehérvári, Dr. Saly László győri, Dr. Gebauer Miklós pécsi és Dr. Tantos Gyula kalocsai kanonokok, valamint Dr. Máté-Tóth Jenő ügyvéd, a kalocsai főszékesegyházi káptalannak az ügy előadására kiküldött jogtanácsosa, akit az elnöklő püspök Úr a jegyzőkönyv vezetésére is felkér.

Elnöklő csanádi püspök üdvözölvén a megjelenteket, közli az értekezlettel, hogy ennek összehívása a nm. püspöki kar utasítására történt azért,

⁶⁰ PL. Cat. D/C 675/1937 ad Cat. D/C 4377/1943.

⁶¹ A „visszatérítés kötelezettsége nélkül” külön pirossal aláhúzva.

⁶² Gépelt, a kalocsai főkáptalan ügyésze által aláírt jegyzőkönyv. Alapvetően eredeti helyesírással és központozással, néhol korrigálva, a mai kor követelményeihez igazítva.

mert a több káptalan különböző törzsvagyoni kérdéseiben lehetőleg egyöntetű eljárást követni törekvő vallás- és közoktatásügyi miniszter a püspöki kart állásfoglalás végett megkeresvén, szüksége merült fel a megbeszéléseknek.

Mivel pedig legutóbb a kalocsai főkáptalannak egyik törzsvagyoni kérdése foglalkoztatta a vallás- és közoktatásügyi minisztériumot, felkéri Dr. Máté-Tóth Jenő főkáptalani jogtanácsost ezen ügy mibenlétének az ismeretetésére.

Dr. Máté-Tóth Jenő felolvassa ama káptalani határozaton alapuló felterjesztés vonatkozó részét, amely a vita anyagát képezi, s amely a következő: „A 120-2/44 sz. a. kiadott és köszönettel vett rendelkezés világosan leszögezi annak a tudomásulvételét, hogy 151.124 P. 68 f. a javadalmi törzstőkéből az elbírált hasznos beruházásokra általunk igénybevételt és engedélyt ad arra, hogy a fedezetre váró 140.359 P. 46 f. valamely pénzügyintézetnél kölcsönként felvétessék.”

Ezen világos rendelkezéssel azonban nem látszik összhangban lenni a magas rendelkezésnek az a további kifejezése, amely szerint a törzsvagyona átvett beruházásokból 94.010 P-t 40 év alatt, míg a fennmaradó 197.474 P. 14 f-t 15 év alatt törlesztendő kölcsönnek állít be, ami azt a képet mutatja, mintha nemcsak a pénzügyintézettől kölcsönvenni engedélyezett összeget, hanem az ingó törzsvagyonból felhasznált összeget is vissza kellene fizetnünk 40, illetve 15 év alatt az ingó törzsvagyonnak. Bátorkodunk tehát tiszteletteljesen kérni, hogy ezt a látszatot eloszlatni és evégből akként rendelkezni méltóztassék, hogy a pénzügyintézetből törzsvagyonra beruházásokra elköltött 151.124 P. 68 f-t ne kelljen a törzsvagyonba visszafizetnünk. Mert méltóztassék kegyes figyelembe venni azon álláspontunk helyességét, mely szerint nem lehetünk megterhelhetők azzal, hogy – amikor nem tettünk egyebet, mint ingó törzsvagyonunkat 151.124 P. 68 f. erejéig egész vagyonyunk állagértékét emelő és a pénznél értékállóbb hasznos és leltárilag mindenkor ellenőrizhető és maradó beruházásokra fordítottuk – ugyanezt az összeget az ingó törzsvagyonnak visszatéríteni köteleztessünk.

Mi az ingó törzsvagyonnak említett felhasználásával a testület vagyont nem hogy megcsontítottuk, ami természetesen visszatérítés kötelezettségét vonná maga után, hanem inkább vagyonyunk állagát és gazdaságunk rentabilitását a rendes gazda körülmények között gondosságával jobban biztosítottuk, mint amennyit nekünk a felhasznált pénzügyintézet törzstőke biztosított volna. Mi ugyanis Orosz és Boroshát pusztáknak házi kezelésbe vételét egyrészt a nemzeti többtermelés előmozdítása indokából is határoztuk el, de másrészt azért is, hogy a földreform és a vagyonváltság kirovása folytán mintegy 3000 kat. holddal megkevesebbedett ingatlanunk elmaradt jövedelmeit valamiként fokozzuk; ezt a törekvésünket azonban sikerelenné tenné az, ha az élő és holt leltár gyarapítására fordított törzsvagyoni pénzt a törzsvagyonba vissza kellene fizetnünk. Ekként ugyanis leltárunk állagának gyarapítását kétszer kellene megfizetnünk: először törzstőkénk ráfordításával, másodsor ezen törzstőkének folyó jövedelmeinkből való visszaállításával.

Előadó közli, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium ezen előterjesztésre a következőket válaszolta: „A főtisztelendő Székesfőkáptalan ama kérelmét, hogy a 120-2/44-931. sz. itteni intézkedéssel átvett beruházások kiviteli költségének megtérítésére engedélyezett 291.484 P 14 f köl-

csönből csupán a pénzintézettől felvett 140.000 P legyen visszatérítendő, míg a törzstőkéből felhasznált 151.124 P 68 fillérnek a törzstőkék javára leendő visszatérítése alól a főtisztelendő Székesfőkáptalan mentesíttessék, nem áll módomban teljesíteni.

Ugyanis a legrégebbi időktől kezdve napjainkig követett állandó gyakorlat szerint - a javadalmak köteleességszerű védelme szempontjából - visszatérítés kötelezettsége nélkül törzstőke csupán ingatlan fölbirtok vételére, vagy épületek eladása révén befolyt összeg ugyancsak épületvásárlásra használható fel. Épületek emelése, állatok és gépek beszerzése mindenkor meliorationak tekintettek, s hogy ezek ne terheljék a beruházást eszközölhető javadalmasokat, azoknak fedezésére hosszabb-rövidebb lejáratú törzstőkekölcsönök engedélyeztettek.” És hogy a káptalan erre 38/1932. sz. alatti válaszában leszögezte azon álláspontját, mely szerint nem fogja visszatéríteni az ingó törzsvagyonnak a hasznos beruházásokra az onnét igénybe vett összeget, majd megismételte ezt a legutóbb a törzsvagyon felülvizsgálatra kiküldött miniszteri bizottság előtt is.

Előadó tudomására adja az értekezletnek, hogy az említett és felülvizsgálatra kiküldött bizottság működésének a befejezése után beható tárgyalásokat folytatott Dr. Madarász István miniszteri osztályfőnök és Dr. Jalsovszky Jenő miniszteri tanácsos urakkal, akik megállapítása szerint hajlandók is a kalocsai káptalan álláspontját osztani, de – nem lévén könnyű hosszú évtizedes gyakorlattal szakítani, vagy legalább is tanácsos lévén ezen rendszerváltozáshoz a püspöki kar állásfoglalását is kikérni, rámutat, hogy ezért került az ügy a püspöki kar és ennek útján a mai értekezlet elé.

A vita-tétel ezek szerint az, hogy ha a káptalanok ingó törzsvagyonukat, kifejezettebben ezek pénzét vagy ezzel egytekintetűnek számítható értékeit átcserelik állatba, épületbe, s bármilyen hasznos beruházásba, ezeket az összegeket ne kelljen az ingó törzsvagyonba visszatéríteni.

Elnök ezután tárgyalás alá bocsátja a szőnyegen heverő kérdést, amelyhez elsőnek Meyer Béla prépost kanonok, m. kir. gazd. főtanácsos, egri dékánkanonok szól hozzá, aki általában magáévá teszi a kalocsai főkáptalan helyesen felfogott álláspontját és a következőket adja elő:

Meyer Béla prépost, kanonok, m. kir. gazdasági főtanácsos, az egri főkáptalani uradalmak jószágkormányzója előadja, hogy az egri főkáptalan gazdaságaiban, a forradalmak és a román megszállás alatt szenvedett károsodások visszapótlásaképpen, valamint a gazdálkodás intenzívebb folytatásaképpen 1920-tól 1929 év végéig eszközölt beruházásoknak a törzsvagyon részére való szabályszerű leltározása és elszámolása a 120-2/11-1930 számú vallás és közoktatásügyi miniszteri leirat alapján 1929. november végén történt meg és nyert jóváhagyást.

Ezen elszámolás ama – eddig követett irányelvek szerint történt, - hogy a törzsvagyonba csupán a beépített épület vagyontárgyak számítottak be.

Az 1929. év óta az egi főkáptalan a gazdasági jövedelem terhére mezőgazdasági gépek beszerzésére fordított	131.253.14 P-t
100 k. hold gyümölcsöst és 7 1/2 k. hold szőlőt telepített	96.560. -- P
Különféle – részint kulturális célokat szolgáló részint mezőgazdasági épületek építésére fordított	367.600. -- P-t

Összesen tehát:	595.413.14 P-t

Köztudomású a szanalás alatt álló egi főkáptalan súlyos helyzete, melyből folyóan – a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hozzájárulásával és engedélyével, már eddig cca 7300 k. hold földet volt kénytelen eladni és valószínűleg még legalább ugyanannyi föld eladására lesz kénytelen. Az egi főkáptalan ezen eladott birtokrészeket, mint törzsvagyont refundálni tartoznék. Tekintettel azonban arra, hogy a leromlott anyagi helyzet által megkövetelt és minden egyes esetben a vallás- és közoktatásügyi miniszter, mint vagyonfelügyeleti hatóság engedélyével eszközölt birtok eladások nem a főkáptalan hibájából, hanem az általános gazdasági helyzet leromlása miatt váltak, a nagyobb károsodások és további eladósodások elkerülése végett szükségessé, méltányos és kívánatos volna, hogy főkáptalanunk az eladott birtokrészek refundálásának kötelezettsége alól felmentessék, vagy legalább is a fentebb elősorolt címeken 595.413.14 P. értékben eszközölt beruházások a törzsvagyonnal szemben fennálló tartozás törlesztésének beszámíttassanak. Épen úgy, mint ahogyan nem lehet a főkáptalan mintegy 6. millió békebeli koronát érő évente 250.000 koronát jövedelmező különféle értékpapírok elértéktelenedéséből származó törzsvagyon csenkulásáért, továbbá a földbirtokreform folyamán az állam által elvett 17.000 k. holdnyi földbirtok csökkenésért felelőssé tenni és ezen címen refundálásra kötelezni, éppen úgy a szanalással kapcsolatos birtokeladásokat is vis majornak kellene tekinteni és a refundálási kötelezettség alól főkáptalanunkat mentesíteni. Egyebekben mindenben magáévá teszi, - jogosnak és méltányosnak ismeri el a kalocsai főkáptalan kívánságát.

Dr. Lukcsics József, Dr. Rogács Ferenc és Dr. Czapik Gyula praelatus kanonokok terjedelmesen kitérvén saját káptalanjaiknak a kalocsai káptalani törzsvagyoni ügyéhez hasonló eseteire az azokat magában foglaló tényállást a jegyzőkönyvvezető tőlük bekérve, ezeket ezen jegyzőkönyvbe szó szerint átirta a következőkben:

Dr. Lukcsics József praelatus kanonok, a veszprémi káptalan képviselőjében a következőket adta elő:

A hasznos beruházásokra fordított összegek két csoportba lennének oszthatók.

Az első csoportba tartoznak azok a beruházások, melyek egy bizonyos aránylag rövid időn belül elhasználódnak. Értékük nagy részben csökken, vagy teljesen elveszik. Ilyenek elsősorban a különféle mezőgazdasági vagy ipari gépek, traktorok, gőzekék, cséplőgarnitúrák, üzemi autók, értékesebb más talajmívelő vagy termény előkészítő eszközök, malom és gyáripari berendezések, stb. De ilyenek a különböző üzemi építkezések is. Általánosságban ide tartozik minden olyan befektetés, mely a különféle mezőgazda-

sági vagy ipari üzemek gazdaságosabb kihasználásához szükséges. Az ilyen beszerzésekhez, amennyiben azok tényleg indokoltak, a szükséges összeget a törzstőke előlegezi, oly módon, hogy az elavulási időn belül, előre megállapított részletekben ezen előlegezett összeg a törzstőkének teljes egészében visszafizetessék. Ennek megtörténte után azonban a szóban forgó gép, eszköz vagy épület a javadalom tulajdonába megy át és annak további felhasználásában, esetleges értékesítésében a javadalmas teljesen szabad kezét nyer.

Ezeknél a beszerzéseknél tehát a pénzben elhelyezett törzsvagyon tulajdonképpen csak segédkezet nyújt előnyös kölcsön formájában a javadalmasoknak ahhoz, hogy a mindenkori gazdasági viszonyoknak megfelelően gazdálkodhassanak, bizonyos konjunkturális előnyöket kihasználhassanak. A törzstőkétől kapott kölcsönt visszafizetve az ennek segélyével beszerzett gép, épület stb. felett azonban már szabadon rendelkeznek a szerint, hogy annak további üzemben tartását rentábilisnak tartják-e vagy sem.

Hasonló eset bizonyos majorsági épületeknél. A földreform megszüntetett több százéves majorokat, melyeknek épületeit a javadalmasok a törzstőkéből már évtizedekkel előbb teljes egészükben megváltották. Ezeknek az épületeknek sorsa legnagyobb részben a lerombolás lett. A kikerült épületanyagot részben fel lehetett használni egyéb építkezéseknél, tatarozásoknál, de nem ritkán mint többé kevésbé használhatatlan anyagot olcsó pénzen kellett értékesíteni. Az így kitermelt épületanyagra vagy annak értékére a törzstőkének nem lehetett már jussa, mert hiszen azt a javadalom előzőleg teljes egészében visszafizette. Ellenben az ily kényszerhelyzet folytán megszűnt majorok, épületek a törzsvagyonból minden további nélkül leírandók lennének.

A második csoportba tartoznak mindazok a nagyobb arányú befektetések melyeknek célja a meglévő törzsvagyon értékének növelése vagy új vagyonalap létesítése, és amelynek hozama csak később, évtizedek múlva fog jelentkezni. Tehát oly beruházások, melyeknek létesítését a mai javadalmasok eszközlik, jövedelmezőségét azonban csak az utódok, esetleg késő utódok élvezhetik. Ilyen eset például kopár, sok esetben teljesen hasznavehetetlen területek beerdősítése. A veszprémi székeskáptalannak például több ezer holdas oly területe van, amely ma teljesen karsztszerűen sivár, még birkalegelőnek is alig-alig értékesíthető, köves fennsík. Melyet azonban a székeskáptalan kitartó és rendkívül költséges munkával lassanlassan erdőterületté alakít át. Bár pontos számadataink vannak, hogy ez az erdősírtési munka oly költséges és oly nagy befektetést igényel, hogy majd évtizedek múlva az első kitermelésű faanyag értéke is alig fogja meghozni a befektetett tőkét, mégis elvégezzük, mert a kő helyén humusz lesz, a fekete fenyőt lomberdő követi és késő utódaink bőséges hasznát fogják látni a mi munkánknak. Ezek és ezekhez hasonlóan sok más oly kötelezettségünk van, melyeket nemzetgazdasági szempontok miatt is vállalnunk kell. Azonban az ehhez szükséges tőkét nem adhatják a mai javadalmasok, ezt a felsőbb hatóságok hozzájárulása mellett a törzstőkének kell rendelkezésre bocsájtania, természetesen azzal a kötelezettséggel, hogy az így létesített befektetés erdő, gyümölcsös, szőlő vagy bármi más üzem további fenntartása már teljes egészében a javadalom kötelezettsége, s ha azt bármi okból

megszüntetné, a befektetett értéket a törzsvagyonnak teljes egészében tartozik visszatéríteni.

Ugyanilyen elbírálás alá esne minden más hasonló természetű és hosszú élettartamú befektetés is. Például eddig kihasználatlan területek legelők, gyümölcsös, szőlővé való alakítása, új és értékes állattenyésztési ágak bevezetése, mint tehenészetek, juhászatok, vagy sertésenyészetek felállítása. Minden ilyen esetben a befektetéshez mondjuk pl. 100 darab fejős tehen beszerzéséhez szükséges tőkét a törzsvagyon adja a javadalmasnak azzal a kötelezettséggel, hogy ezt az állatba, fába, stb. kihelyezett törzsvagyont tartozik teljes egészében fenntartani, fejleszteni, s ha ezt bármi oknál fogva is elmulasztaná, vagy megszüntetné, a befektetett tőkét tartozik visszatéríteni.

A már meglévő üzemeknek átalakításánál, átszervezésénél, új irányzatok bevezetésénél ugyanezen eset állana fent azzal a különbséggel, hogy a már meglévő állomány értéke teljes egészében az új állomány beszerzésére fordítandó s csak az ezek után mutatkozó hiányt pótolja a törzstőke.

Dr. Rogács Ferenc praelatus kanonok a szombathelyi káptalan képviselőjében bemutatja az előbbi jegyzőkönyvet és az ahhoz fűzött, a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett észrevételeket, miután ezekben van lefektetve a szombathelyi káptalannak a törzsvagyonni kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalása.

Jegyzőkönyv. Felvétel Szombathelyen, 1933. évi november 24-én Jelen voltak a miniszteri bizottság tagjai. Kihagyva a kihagyandókat.

A beruházások összértéke kereken 262.957 pengő, ebből törzstőkebeli készpénzen létesített kereken 207.152 pengő értékű, míg kereken 55.805 pengő értékűt a székeskáptalan a folyó jövedelméből létesített.

A székeskáptalan képviselője az igénybevett 207.152 pengő törzstőke – készpénz visszatérítésre vonatkozólag három javaslatot terjesztett elő.

1. Annak figyelembevételével, hogy a beruházások által a már teljesen életképtelenné vált birtokok újból hasznot hajtókká váltak ugyan, de a mai gazdasági viszonyok között csak a legminimálisabb megélhetést nyújtják, a beruházott törzstőke készpénz visszatérítésétől tekintessék el s ezen esetben a székeskáptalan érdekelt tagjai a javadalom érdekében szintén hajlandók áldozatot hozni és nem kívánják a folyó jövedelemből beruházott 55.805 pengő visszatérítését.

2. Az egész beruházott 262.957 pengő összeg hosszú lejáratú törzstőke kölcsönként engedélyeztessék. Ez esetben különválasztandó volna a 207.152 pengő már beruházott törzstőke, melynek törlesztése előbb kezdődne, míg a káptalan folyó jövedelméből beruházott 55.805 pengő először a mindenkor rendelkezésre álló törzstőke készpénzekből a káptalan érdekelt tagjainak visszatéríttessék s csak ennek megtörténte után kezdődne ezen 55.805 pengő összegű törzstőke kölcsön visszatérítése.

Ez esetben felette megfontolandó azonban az a körülmény, hogy a mai gazdasági viszonyok mellett ezen összeg évi amortizációja olyan terhet róna a folyó jövedelemre, amely a székeskáptalan tagjainak megélhetését veszélyeztetné.

3. Minthogy a felhasznált 207.152 pengő törzstőke a fentebb részletezettek szerint kereken 100 kat. hold föld konjunkturális eladásából állott elő, vétetnék újból 100 kat. hold föld és csak ennek vételára íratnék törzs-

tőke kölcsön gyanánt elő és törlesztetnék hosszabb idő alatt. A székeskáptalan folyó jövedelméből történt 55.805 pengő beruházás a törzstőke tartozásaként elismertetnék, a mindenkor rendelkezésre álló törzstőke készpénzek a káptalan érdekelt tagjainak mindaddig átengedtetnék, míg a beruházott 55.805 pengő kiegyenlítve nincs s akkor kezdődne ezen 55.805 pengő törzstőke kölcsön törlesztése.

A kérdéses 100 kat. hold megvételére a törzstőke jelenleg készpénzzel nem rendelkezik, miért is ezen összeg bank-kölcsön útján volna fedezendő, a javadalmi birtokokra leendő jelzálogi biztosíték telekkönyvi bekebelezése mellett. Ezen összeg szolgálna törzstőke kölcsön gyanánt és törlesztetnék a mindenkori javadalmások által.

A Vasvár-Szombathelyi székeskáptalantól.
26/1936 sz.

Nagyméltóságú Vallás és Közoktatásügyi Miniszter Úr!

F. év 132 sz. nagybecsű meghagyására legyen szabad a törzsvagyoni tőke visszatérítésére vonatkozólag hivatkozással a Nagyméltóságod szakközegei által 1933. XI. 24-én felvett jegyzőkönyvben felsorolt három módzatra, tisztelettel az alábbi észrevételeket megtennünk.

Mint a jegyzőkönyv is jelzi, a három alternatíva mindegyikének megvan a maga elvi, vagy gyakorlati nehézsége, amelyek véleményünk szerint mégis az első módzatban lennének a legeredményesebben megoldhatók.

Ami a második módzatra illeti, kétségtelenül ez felelne meg leginkább a joggyakorlat előírásainak, az adott esetben nem tartjuk megvalósíthatónak. Az évi amortizációs részlet, még hosszú lejárat mellett is, akkora terhet ró a javadalmásokra, főleg az első években, hogy azok megélhetését problematikussá tenné s ekként a javadalom elsődleges rendeltetését hiúsítaná meg. Egy ilyen javadalmi tőkegyűjtés nyomában szükségszerűen bekövetkeznék a javadalmások fokozatos eladósodása.

Zavaró körülményként kapcsolódik bele azonkívül az érdekelt javadalmások hitelezői viszonya a javadalommal szemben. Ennek kettős hátránya van: egyrészt az érdekelt javadalmások örökösei követelésekkel lépnek fel a székeskáptalannal szemben, ami pedig beláthatatlan jogi bonyodalmakra vezetne; másrészt a fiatalabb javadalmások anyagi megrövidülése, mint akik jó ideig kénytelenek lennének a befolyó amortizációs részleteket a hitelező javadalmásoknak átengedni.

A harmadik mód lényegében ugyanazokkal a következményekkel jár, amelyekre az imént rámutattunk. A merőben mennyiségtani, vagyis holdszámon alapuló visszatérítés nem szolgálja sem a javadalom, sem a javadalmások érdekeit. Birtokvásárlásnak csak úgy volna értelme, ha az a székeskáptalan valamelyik birtoktestével összefüggő egészet alkotna. A káptalani birtokok határában azonban csak gyenge minőségű földet lehetne szerezni, ami által növekednék a székeskáptalan amúgy is gyenge minőségű birtokainak területe és terhe, de semmi esetre sem a jövedelme.

Ez a módzat egyébként is csak egy nagyobb összegű kölcsönnel volna megoldható, amellyel kifizettetnék a vételár és a javadalmások által nyújtott hitel. Ilyen nagy összegű kölcsön azonban lehetetlen pénzügyi nehéz-

ségek elé állítaná a mindenkori javadalmasokat és még súlyosabb terhet jelentene, mint a másik mód.

Legyen szabad az említett két módozatnál még egy megfontolandó körülményre felkérnünk Nagyméltóságod magas figyelmét. A székeskáptalan tagjai nem jövedelmük gyarapítására, hanem javadalmi beruházásra használták fel a törzsvagyont, nem a javadalomtól vonták el a törzstőkét, hanem a javadalom részére maguktól vonták meg szerény jövedelmüket is. Tudvalevő, hogy az utóbbi évek gazdasági és pénzügyi viszonyai több nagybirtokot sodortak válságba, aminek következményeképpen egyházi javadalmasok törzsvagyoni tőkéket használtak fel megélhetésükre és most kényszerhelyzet folytán a javadalom terhére szanálандók. A vasvárszombathelyi székeskáptalan tagjai ellenben takarékoság és áldozatok árán átmentették javadalmukat a vagyonváltság és földbirtokreform rázkódtatásain s a gazdasági depressio krízisében, törzsvagyoni tőkével és saját pénzükkel rendbe hozták birtokukat és megélhetést biztosítottak a mindenkori javadalmasoknak. Nagyon fájlálnák ezek a kanonokok, ha ezek utána törzstőke visszatérítése tekintetében azonos, vagy éppen hátrányosabb elbánásban részesülnének, mint azok, akik a törzstőkét osztalékokra használták fel s amellet eladósodva szanálásra szorulnak. Ha az adott különleges helyzetre való tekintet nélkül, egyszerűen a joggyakorlat betűje érvényesítettnek velük szemben, ez szerény véleményünk szerint a *summa jus injuria* elvének alkalmazása lenne.⁶³ Egy a messze jövőben beálló, bizonytalan sorsú tőkegyűjtés kedvéért állandó pénzügyi és megélhetési nehézségekkel sújtatnának az ország legszegényebb javadalmának haszonélvezői, akiknek normális viszonyok mellett is nagyon szerény megélhetést nyújtott javadalmuk. Mi tudatában vagyunk annak, hogy a mindenkori javadalmasok kötelesek a javadalmat épségben tartani és gyarapítani és mi azt igyekszünk is legjobb lelkiismerettel megtenni; ellenben úgy érezzük, hogy erőnkön felüli kötelezettség rovatnék ránk, ha amellet, hogy a javadalmat erőfeszítéssel és áldozattal rendbe hoztuk, amivel a későbbi nemzedéket tehermentesítjük és előnyhöz juttatjuk: azonfelül a saját szegény jövedelmünkből még tőkét is kellene gyűjtenünk a későbbi javadalmasoknak.

Véleményünk szerint az első módozat, ha a merev joggyakorlattól eltér is, az adott helyzetben az egyedül járható út, amely a javadalom és javadalmasok érdekeit leginkább tudja összhangba hozni.

Az első megoldási mód mellett a javadalom nem szenved kárt, legfeljebb vis major következtében lemond egy olyan előnyről, amelyet a békeidők kedvező pénzügyi és gazdasági viszonyai közt kifejlődött joggyakorlat juttatna számára. Mert miből keletkezett a beruházott törzsvagyoni tőke? A vagyonváltság következtében szétdarabolt birtoktestekből visszamaradt, magukban gyümölcözőtlen parcellák konjunkturális eladásából. Ez az összeg teljes egészében, hosszú időre szóló beruházás alakjában, elhelyezést nyert a gazdaságokban s azokat, mint arról Nagyméltóságod szakközegei személyes tapasztalatból is meggyőződést szereztek, ismét életképessé tette. Ekként a javadalom érdekeit jobban szolgálja, mintha önálló törzsvagyonyként bizonytalan sorsú készpénzben maradt volna. Ha a lerongyolódott gazdaságok rekonstruálása az utolsó pillanatban meg nem történt

⁶³ A fent használt kifejezés közismert formája: *summum ius summa iniuria*.

volna, ma már ez a maradék tőkével annál kevésbé volna lehetséges, mert a javadalmasok az azóta rosszabbodott gazdasági helyzetben a legjobb akaratral sem lennének képesek előteremteni azokat az összegeket, amelyeket saját jövedelmükből beruházásokra fordítottak. Nem volna hátra egyéb, mint hasznobérbe adni a birtokokat és ezen az úton a bérlőkkel rendbe hozatni az épületeket. Ez pedig, mint konkrét ajánlatokból alkalmunk volt meggyőződést szerezni, annyit jelentene, hogy az elérhető hasznobér a közterheket, a kegyúri kiadásokat fedezte volna, ellenben a javadalmasoknak egyáltalán nem nyújtott volna megélhetést és egyedül a 207.052 P. törzsvagyoni tőke kamatra lettek volna utalva.

A javadalmasok az első megoldási módozat mellett aránylag nagyobb áldozatot hoznak, mint maga a javadalom. Lemondanak nagy összegű effektív követelésükről, csak azért, hogy hosszú időre karba hozzák a javadalmat és tehermentesítsék a jövendő haszonélvezőket. A vasvárszombathelyi székeskáptalan javadalmasai aligha hoztak valaha is akkora áldozatot a javadalomért, mint az elmúlt évtizedekben. Nem dicsekvésből hozzuk ezt fel, hiszen kénytelenek is voltunk vele, mert a régi törzstőke megsemmisülése óta kizárólag az erősen megcsonkított birtok jövedelmére vagyunk utalva. És ez az áldozat, sajnos még nem ért befejezéshez. Mint a jegyzőkönyvben is utalás történik rá, további épületek emelése szükséges a vagyonváltság okozta szétdarabolások miatt. Jelenleg is folyamatban van nagyobb összegek investálása épületekbe, megint csak a saját csekély jövedelmünk terhére.

Egyébként magáévá teszi a kalocsai főkáptalan felfogását, mint helyeset, méltányosat, igazságot.

Dr. Czapik Gyula praelatus kanonok, a nagyváradi székeskáptalan képviselőjében a következőket adta elő:

A váradi káptalan számára szintén aktuális a tárgyalt kérdés.

Helyzete a következő:

Az országcsonkítás után ideátra eső birtokait a románok kifosztották és bérlői megszüntették a bérletet. A puszta földet kapta vissza minden élő és holt felszerelés nélkül. Gazdasági épületei hiányosak és siralmasan rossz állapotban voltak. Az uradalom gépközpontjai és állatközpontjai a határon túlra estek. Az itt maradt rész az odaátiaktól elszakított és az itteni kanonokok birtokába adatott. A művelés megkezdéséhez és folytatásához instruálásra volt szükség és a legszükségesebbeket kölcsönből kellett fedezni. A művelés intenzitásához az épületek javításához és emeléséhez újabb tőke kellett, amit ismét kölcsönből teremtettek elő. Így a káptalan tetemes adósságot volt kénytelen csinálni. Ezen adósságokat a konjunktúra idején magas búzaárak mellett vette fel és a dekonjunktúra következtében hibáján kívül gazdasági lehetetlenülés helyzetébe került. A kultuszminisztérium ekkor miniszteri biztost küldött ki, aki javaslatában néhány birtoktest eladását jelölte meg kivezető útnak. Ezt a kultuszminisztérium jóváhagyta és effektuálását a káptalannak ajánlotta. A káptalan el is adott két birtoktestet. Az érte kapott összegből – ami törzstőke számba ment már – adósságai egy részét kifizette, de nem adott el minden a minisztérium által proponált birtoktestet és így adósságainak fele fennmaradt.

A helyzet tehát az, hogy a káptalan a törzstőkével olyan adósságot fizetett, amit instrukció céljára fordított. Ha tehát most refundálni kell a törzstőkét, instrukcióját vásárolja meg általa.

Ami most már a tárgyalta kérdés megoldását illeti, dr. Czapik úgy véli, hogy a refundálás hosszúlejárataú kitolása nem jelenti a kérdés igazságos megoldását. Azoknál a káptalanoknál, akik a törzstőkéket instruálásra vették igénybe, akár közvetlenül, akár közvetve – mint a váradi káptalan kölcsön közbevetésével – tulajdonképpen egy újabb törzstőke gyűjtésre kényszerítettek. Törzstőkéjük megvan az instrukcióba fektetve, a refundálás pedig az új tőkegyűjtés abban az esetben, ha az instrukció is megmarad. A kérdés helyes megoldása az lenne, ha a minisztérium fogadja el a törzstőkének az instrukcióban való alakját és egyben kötelezze a káptalant, hogy ezt az instrukciót ugyanabban az értékében tartsa fenn.

Ehhez szükséges a mostani gyakorlatnak megváltoztatása. Ez annál inkább lehetséges, mert a mostani gyakorlat a gazdasági viszonyok lényeges változása folytán elavult.

A mostani szabályzat és gyakorlat szerint a törzstőke vagy pénzben, vagy meghatározott minőségű értékpapírokban kezelendő. A tapasztalat mutatja, hogy ez a megőrzési mód nem vezetett célhoz. A pénz értéktelemlő, a papírok értéküket veszítették, a törzstőke lényegében megsemmisült. Ennél sokkal biztosabb és előnyösebb, ha a törzstőke instrukcióba fektetik. Akár az élő, akár a holt instrukció épp olyan érték, sőt biztosabb, mint a pénz és értékpapír. Csupán arról kell gondoskodni, hogy az így befektetett törzstőke értéke megmaradjon. Ennek keresztülvitele gyakorlati kérdés és megoldható. Ha kötelezik a káptalanokat, hogy instrukciójukat fenntartsák és úgy számszerűsítik, mint érték tekintetében kiegészítsék, el van érve a cél: a törzstőke létezik. Sőt ezzel a birtoknak rentabilitását is növelték, mert minél jobb az instrukció, annál rentábilisabb a birtok.

Konkréte tehát így gondolja a megoldást:

Azok a káptalanok, akik törzstőkéjüket igazolhatólag instrukcióba fektették, vagy olyan építkezésekbe, amelyek a javadalom értékét növelték, mentesíttessenek a refundálás kötelezettsége alól. Ugyanakkor azonban köteleztessenek arra, hogy a törzstőkének ellenértékét jelentő instrukciót, amennyiben állatállomány, ugyanolyan értékben fenntartassék, amennyiben épület, a karbantartáson kívül tönkremenése esetén újból felemeljék. Az utóbbit az épület élettartama szerint évekre beosztott tartalékolással lehetne elérni.

Végül rámutatott arra a különbségre, amelyben a káptalanok a püspöki javadalmakkal szemben vannak. A káptalanoknál az instruálást a javadalmak jövedelmének terhére végzik. A jövedelemből így levont összeghez a kanonokoknak nincs joguk. A püspöki javadalomnál ugyanezen instrukció a javadalmas tulajdonát képezi. Nem azért említi fel, mintha ezen változtatni óhajtana, de ez is egy argumentum amellett, hogy a káptalani javadalmaknak az instruálása megkönnyítése a törzstőke befektetése után – méltányos kérelme.

Dr. Saly László praelatus kanonok a győri káptalan törzsvagyoni esetét abban vázolja, hogy eladott a káptalan Burgenlandban egy birtokot, s a vételár egy részét Győr városának adta kölcsön a másikat pedig egy bérházba fektette, s ha ezen bérházat a vallás- és közoktatásügyi minisztérium nem fogadná el visszatérítés kötelezettsége nélküli, csak állagában felcserélt ingatlan törzsvagyonnak, a vételárát az ingó törzsvagyonba vissza kellene téríteni, úgy ez a káptalan tönkre tételét jelentené.

Dr. Gebauer Miklós pécsi kanonok csatlakozva dr. Czapik Gyula nagyváradai kanonok okfejtéséhez teljes egészében magáévá teszi a kalocsai főkáptalan helytálló felfogását s azt elfogadásra ajánlja.

Dr. Tantos Gyula kalocsai kanonok – mintegy reflektálva a fentiekben elhangzottakra, s azonfelül általánosságban is ismertetni óhajtván kiküldőjének a gazdasági ügyek intézésénél megnyilvánuló eljárását, a következőket adja elő:

A kalocsai főkáptalant a háborús devalváció következtében 3.500.000 P. veszteség érte alapítványokban, az agrár-reform céljaira le kellett adni 3200 k. hold földet, egyéb súlyos veszteségei is voltak, mint másutt is, éppen azért a haszonbérletek lejárása után, melyek igen sok kellemetlenséget és anyagi veszteséget okoztak, hozzá kellett látni időben, hogy a még megmaradt vagyonállag, a mezőgazdasági üzem, haszonhajtóvá tétessék.

A káptalan már 1928-ban látta, hogy idegen segítségre nem sokat számíthat, bankkölcsönrel a mezőgazdasági üzem nem válik haszonhajtóvá /10–12 %, előre negyedévenként/ azért a konjunkturális időben, mikor a búzának jószágnak kivételes ára volt, a kanonok urak az őket joggal megillető jövedelemtől, egy jobb jövő reményében, lemondottak és kb. 180.000 P. értékű beruházást eszközöltek a saját pénzükhöz, azonkívül a törzsvagyonban nyilvántartott 150.000 P. pénzt is beruházásra fordították: így a kalocsai káptalani uradalom kb. 330.000 P. beruházással talpra lett állítva.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ugyan arra kötelezte a káptalant, hogy a törzsvagyon 150.000 Pengőjét amortizációs kölcsönként 45 év alatt fizesse vissza, de a pénz bizonytalanságára való tekintettel a káptalan úgy vélekedett, hogy a pénznek takarékbba való helyezése a vagyonnak újbóli elvesztésére vezethet. Ezen okból a káptalan a megkezdett amortizációt beszüntette, mondván, hogy az élő állatokba, felszerelésekbe, épületekbe fektetett és kellő értékben tartott beruházások vagyonmegőrzés szempontjából mindig biztosabbak, mint a hullámzó pénzérték. A beruházási tárgyak értékelését a káptalan a leltári felvételénél kb. 30 %-al leszállította. Azonkívül leírasi és avulási célra tartalékol, nemcsak pénzben, forgótőkében, hanem állatokban és egyéb közhasznú beruházásokban, ha ezek nem is feleltek meg mindenben a törzsvagyonba felvehető tárgyak minőségének pl. nem téglalapra épített góré, kisgazdasági sertésól, fészerek stb. Így a káptalan joggal mondhatta, hogy a gondjaira bízott káptalani vagyont a mai bizonytalan gazdasági és pénzügyi viszonyok között – nagy körültekintéssel és a múlt szomorú tapasztalatain okulva – a legjobb lelkiismerettel biztosította és nem érzett lelkiismeret furdalást azért, hogy az évi amortizációkat nem szolgáltatta be a takarékpénztárba.

Közben alkalom nyílt arra, hogy egy \$ kölcsön felvételével a kanonok urak kamatmentes előlege megtérítessék, de csak részben, a 26.000 \$ kölcsönrel a kanonok urak visszakaptak 140.000 P-t.

A kölcsön időközi kamatait és a törlesztést a kanonok urak szintén előlegezték a káptalani uradalom pénztár megterhelése nélkül. A külföldi pénzben kibocsájtott magyar kötvények értéke időközben nagyon leszállott, a kanonok urak a kedvező alkalmat felhasználva ismét a saját jövedelmük igénybevételével kb. 38 %-os árfolyamon visszavásárolták a \$ kötvényeket: így történt azután, hogy az egész kölcsönművelet, az időközi kamatfizetéseket és törlesztéseket is beszámítva mindössze 86.000 Pengő-

nek ellenértéke a gazdaságban-papíron 180.000 P. volt, de a valóságban egész nyugodtan 230.000 Pengőre lehet becsülni.

Ez a rövid története annak, hogyan lett rendbe hozva a háború után a káptalani uradalom, mint egyedüli megmaradt, kissé megcsonkított, vagyontárgy, mert hiszen minden egyéb elveszett.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a kalocsai káptalan az idők szellemét megértve, a forgótókékat is beállította a gazdasági üzem vérkeringésébe; igaz, ez is egy kis áldozatot követelt, de seholy sem hozott többet, mint ezen üzleti berendezésnél. Ha a ráfordított összeget felosztották volna, forgótóke híján a káptalan gazdálkodása megközelítőleg sem alakult volna olyan kedvezően.

A forgótóke nemcsak pénzben, hanem állatokban is van elhelyezve, leginkább hízásra befogott sertésekben. A forgótóke a kalocsai káptalan statútumai szerint a gazdaság tartozékát képezi, tehát felosztás tárgyát nem képezheti. A kalocsai káptalan azért, mert van kellő forgótókéja, a termények eladásánál mindig megvárja a kedvező időpontot, előre nem köt le semmit sem, az adók és alkalmazottak fizetését „tömött” hombár mellett, lombard-kölcsön nélkül is folyósítja, éppen azért a kalocsai érsekuraladalommal szemben 20–30 %-ig terjedő ártöbblettel szokta értékesíteni terményeit. A forgótóke ügyes gazdálkodás mellett legkésőbbben 4 év alatt megtérül, tehát az érdekében hozott áldozat nem olyan súlyos. Megtörtént pl., hogy a káptalan egész bortermését visszatartotta másfél évig vagy nem egészen piacképes borát más évben értékesítette, mikor a borpiac kedvezőbb alakulásával az igények lejjebb szálltak: ez csak úgy volt elérhető, mert a káptalannak volt ideje várni, neki az eladás nem volt sürgős.

A bankkölcsön a restaurálásnak legkényelmesebb módja, de általában igen drága szanalási módszer, jól meg kell gondolni, és csak annyira szabad igénybe venni, amennyire okvetlenül szükséges. Ne feledjük el, hogy a bankkölcsön tőkeösszege, amortizációval együtt számítva, a kölcsönösszeggel egyenlő értéken felül legalább még egyszer annyit köt le a mezőgazdasági üzemben, de sokszor többet. Ez az igazi oka annak, hogy a bankkölcsönrel restaurált mezőgazdasági üzemek a háború után olyan nehezen tudnak megerősödni, amikor az adóteher is súlyosabb, a munkaerő és az üzemköltség pedig drágább, éppen azért a békebeli megterhelést összehasonlítva sem bírja. A kalocsai káptalani uradalom ilyen bankkölcsön-szanalásról meg lett mentve – tagjainak megértő áldozatkészsége folytán.

A bankkölcsönrel való restaurálás, hogy számadatokat is hozzak, a kalocsai káptalan évi jövedelmét a maival szemben kb. évi 30.000 pengővel kevesbítené. A kanonok urak előlegezett belső kölcsöne után a gazdaság évi, utólagos, 5% kamatot térít, tőkefelmondásnak nincs helye a kanonok urak részéről, a gazdaság a lehetőséghez képest törleszt, de mindig úgy, hogy fennakadás ne történjék.

A káptalan évváró vagyonmérlege is az áldozatkészség és a jövőbe való tekintés szellemében készül, gondoskodás történik bőséges leírásról azon kimondott céllal, hogy a káptalan, mint az egyházmegye első testülete, ne csak a jelenben, hanem a jövőben is biztosítva legyen arról, hogy egyházi és kulturális tekintetben rendeltetésének megfelelhessen.

A kalocsai érseki főszékesegyházi főkáptalan jelenben élő tagjai teljes tudatában vannak annak, hogy mai anyagi helyzetüket az elődök áldozat-

készségének köszönhetik a kalocsai érsekek után, éppen azért kötelességüknek tartják, hogy ugyanazon szellemben gazdálkodva gondoskodjanak arról is, hogyha már nem is lehet a káptalan régi nagyságába visszahelyezni, de azért mégis rendelkezék – a jelenben és a jövőben – olyan anyagi eszközökkel, amilyenek közjogi állásának és a katolikus hívek várakozásának megfelelnek.

A felszólalások elhangzása után elnöklő megyéspüspök a következőkben összegzi a káptalanok kiküldötteinek az álláspontját:

Miután az élő állapotokba, felszerelésekbe, épületekbe fektetett beruházások vagyongegérzés szempontjából a hullámzó pénzértéknél mindig biztosabbak, s miután a káptalanoknak lelkiismereti kötelességük is vagyoneértékeiket mindig a legmegfelelőbbben megmenteni és az utódok számára is megőrizni, a pénzből vagy értékpapírból álló ún. ingó törzstőkének ilyenekbe való átcserélése egyrészt feltétlenül kívánatos, s ezek az ily módon létrejött hasznos beruházások mentesítendőek a refundálás kötelezettsége alul. Köteleztessenek azonban egyidejűleg a káptalanok arra, hogy a csak elnevezésben megváltozott, ezen új fajtájú törzstőkéjüket mindig kellő és az átvétel idejékor értékben fenntartani kötelesek. Ha az állatállomány, akkor pl. a kilogramm súlyban való lerögzítéssel; amennyiben épület, a fennmaradást biztosító karbantartási kötelezettség előírásával, amennyiben gép vagy más gazdasági eszköz, évi megfelelő avulási leírással, s a szükséges időben ujjal leendő kicseréléssel.

Mivel pedig a 479/V.K.M. eln. 1890. sz. szabályrendelet felhatalmazása alapján a vallás- és közoktatásügyi minisztérium időnkint úgy is tart törzsvagyoni ellenőrzést, ezek során mindenkor bő alkalom nyílik a vázolt törzsvagyoni változások, előírások stb. betartásának az ellenőrzésére. Ez a szabályzat lenne a fentiek szerint megváltozó új helyzet mikénti kezelése és az eljárás szempontjából módosítandó, illetve megváltoztatandó.

Káptalani kiküldöttek felkérlik az elnöklő megyéspüspököt, hogy a nagyméltóságú püspöki kart a legközelebb összehívandó püspökkari konferencián a kialakult egyöntetű álláspont szerint méltóztassék állásfoglalás és véleménynyilvánítás vonatkozásában informálni.

Elnöklő megyéspüspök megköszönve a kiküldöttek megjelenését és közölvén, hogy a magukat képviseltető káptalanok mindegyike egy-egy jegyzőkönyv-példányt fog kapni, az értekezletet bezárja.

Kmft.

Dr. Máté-Tóth Jenő

A kalocsai főkáptalan ügyésze

